

Participatie achter tralies: Waarom we (meer) moeten inzetten op niet-Belgische gedetineerden

Flore Croux^a, Dorien Brosens^b, Liesbeth De Donder^c, Bart Claes^d & Stijn Vandevelde^e

In 2018 heeft bijna 45% van de gedetineerdenpopulatie een niet-Belgische nationaliteit.¹ Ondanks dit aanzienlijk aandeel bleef aandacht voor de participatie aan gevangenisactiviteiten van deze groep eerder beperkt in onderzoek, beleid en praktijk. Als reactie op deze onderzoeksleemte startte in 2017 het doctoraatsonderzoek van Flore Croux in kader van het FIP2-project over de participatie van niet-Belgische gedetineerden aan gevangenisactiviteiten.² Deze bijdrage presenteert vijf sleutelbevindingen uit dit doctoraatsonderzoek en formuleert drie kansen voor de toekomst.

Buitenlandse gedetineerden: een vergeten groep in onderzoek, beleid en praktijk?

Buitenlandse gedetineerden zijn personen zonder de nationaliteit van het land waarin ze gedetineerd zijn.³ Deze groep is erg divers, bijvoorbeeld op het vlak van

taal, herkomst, verblijfstatuut, culturele achtergrond of beschikbare steun van familieleden.⁴ Buitenlandse gedetineerden betreffen zowel mensen die gedurende lange tijd in het land van detentie hebben gewoond – zij kunnen hier zelfs geboren zijn – maar niet de nationaliteit verworven hebben, als mensen die slechts gedurende een korte tijd in het land van detentie verbleven (bijv. arbeidsmigranten).⁵ Het kan evengoed ook gaan over mensen die de taal van het land van detentie machtig zijn, maar niet de nationaliteit hebben (bijv. Nederlanders in Vlaamse gevangnissen).

In België maken niet-Belgische gedetineerden een aanzienlijk deel uit binnen de gevangensismuren. In 2018 had 44.6% van de gedetineerdenpopulatie in België een niet-Belgische nationaliteit.⁶ Dit ligt ver boven het Europese gemiddelde van 21.2%.⁷ Ondanks hun hoge aantal is er weinig geweten over deze gedetineerden, doordat zij vaak uitgesloten worden van deelname aan onderzoek.⁸ Bestaand onderzoek focust op hun detentieproblemen, zoals taalproblemen, onzekerheden over hun verblijfstatuut of moeilijkheden op het vlak van familiecontact⁹

a Dr., Agogische wetenschappen, Onderzoeksgroep PArticiperen & Leren in Detentie (PALD), Vrije Universiteit Brussel en Vakgroep Orthopedagogiek, Universiteit Gent (Corresp.: flore.croux@vub.be).

b Postdoctoraal onderzoeker/Docent, Agogische wetenschappen, Onderzoeksgroep PArticiperen & Leren in Detentie (PALD), Vrije Universiteit Brussel.

c Hoofddocent, Agogische wetenschappen, Onderzoeksgroep PArticiperen & Leren in Detentie (PALD), Vrije Universiteit Brussel.

d Lector Transmuraal Herstelgericht Werken, Expertisecentrum Veiligheid, Avans Hogeschool, Nederland.

e Hoofddocent, Vakgroep Orthopedagogiek, Universiteit Gent.

1 Voor de leesbaarheid wordt er verder gesproken van 'niet-Belgische gedetineerden' voor Belgisch onderzoek. Voor internationaal onderzoek wordt de term 'buitenlandse gedetineerden' gebruikt.

2 Het FIP2-project staat voor 'Foreigners Involvement and Participation in Prison'. Dit vierjarig onderzoeksproject (01/02/2017-31/01/2021) is een samenwerking tussen de Vrije Universiteit Brussel en de Universiteit Gent en wordt gefinancierd door het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek. Wil je meer weten over het doctoraatsonderzoek of graag een kopie krijgen van het proefschrift? Neem dan contact op met flore.croux@vub.be.

3 T. ATABAY, *Handbook on prisoners with special needs*, Wenen, United Nations Office on Drugs and Crime, 2009.

4 D. BROSENS, F. CROUX, B. CLAES, S. VANDEVELDE en L. DE DONDER, "An organizational analysis of foreign national prisoners' participation possibilities in Flanders (Belgium)", *Journal of Prison Education and Reentry* 2020, 144-161; M. KOX, S. DE RIDDER, A-S. VANHOUCHE, M. BOONE en K. BEYENS, "Detentiebeleving van strafrechtelijk gedetineerden zonder verblijfsrecht", *Tijdschrift voor Criminologie* 2014, 31-47; C. YILDIZ en A. BARTLETT, "Language, foreign nationality and ethnicity in an English prison: Implications for the quality of health and social research", *Journal of Medical Ethics* 2011, 637-640.

5 T. ATABAY, *Handbook on prisoners with special needs*, Wenen, United Nations Office on Drugs and Crime, 2009.

6 Deze cijfers zijn afkomstig uit de SIDIS Suite databank op 24 oktober 2018.

7 M.F. AEBI, M.M. TIAGO, L. BERGER-KOLOPP en C. BURKHARDT, *Space I - Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison Populations. Survey 2016, 2017*, teruggevonden op 10/12/2020 op https://wp.unil.ch/space/files/2019/02/SPACE-I-2016-Final-Report_Updated_190207.1.pdf.

8 C. YILDIZ en A. BARTLETT, "Language, foreign nationality and ethnicity in an English prison: Implications for the quality of health and social research", *Journal of Medical Ethics* 2011, 637-640.

9 M. BARNOUX en J. WOOD, "The specific needs of foreign national prisoners and the treat to their mental health from being imprisoned in a foreign country", *Aggression and Violent Behavior* 2013, 240-246; H.S. BHUI, *Going the Distance. Developing effective policy and practice for work with foreign national prisoners*, 2004, teruggevonden op <http://www.prisonreformtrust.org.uk/Portals/0/Documents/going%20the%20distance%20-%20foreign%20national%20prisoners.pdf>.

of hun ‘pijnen van gevangenschap’. Deze ‘pijnen’ omvatten de pijn van lange afstandsrelaties, pijn van repatriëring, pijn van discriminatie, een verlies aan zekerheid, hoop en legitimiteit.¹⁰ Een internationaal literatuuroverzicht heeft aangetoond dat er nog maar weinig onderzoek gevoerd is naar hun participatie aan gevangenisactiviteiten.¹¹

Op Europees niveau is er een specifieke aanbeveling omtrent buitenlandse gedetineerden. Hierin beveelt de Raad van Europa de lidstaten aan specifieke aandacht te besteden aan buitenlandse gedetineerden, waaronder ook hun participatie aan gevangenisactiviteiten. Zo stelt deze aanbeveling dat buitenlandse gedetineerden toegang dienen te hebben tot een evenwichtig activiteitenaanbod. Gevangenen moeten hierbij maatregelen nemen om de drempels die buitenlandse gedetineerden ervaren zo veel mogelijk weg te werken (art. 26.1). De Raad van Europa moedigt de lidstaten aan om deze aanbeveling te implementeren in hun wetgeving, beleid en praktijk.¹² Het Strategisch Plan Hulp- en Dienstverlening aan gedetineerden 2020-2025 schuift enkele prioritaire doelgroepen naar voor, zoals geradicaliseerde gedetineerden, veelplegers, plegers van seksueel en intrafamiliaal geweld en gedetineerden met een psychiatrische/psychische problematiek.¹³ Niet-Belgische gedetineerden zijn niet opgenomen in de prioritaire doelgroepen ondanks hun aanzienlijk aandeel in de Vlaamse gevangenen (46.2% in 2018) en hun specifieke noden op het vlak van participatie.¹⁴ De aandacht voor deze doelgroep in het Strategisch Plan is eerder impliciet. Bijvoorbeeld, voor ‘anderstalige gedetineerden’ zal het Agentschap Integratie & Inburgering zich inzetten om cursussen Nederlands als tweede taal structureel te organiseren in de gevangenen. Daarnaast zullen er voor ‘gedetineerden van buitenlandse herkomst’ infosessies georganiseerd worden over het inburgeringstraject met het oog op hun vrijlating.¹⁵

In 2004 kreeg de doelgroep niet-Belgische

gedetineerden aandacht in het onderzoek ‘Buitenlanders in de Belgische gevangenen: Knelpunten en mogelijke oplossingen’ van Snacken en collega’s. Uit dit onderzoek bleek dat niet alle activiteiten toegankelijk zijn en dat niet-Belgische gedetineerden een vraag hebben naar meer activiteiten én activiteiten aangepast aan hun cultuur.¹⁶ Daarnaast wees onderzoek van Hellemans en collega’s in 2008 nog eens op het feit dat niet-Belgische gedetineerden onvoldoende bereikt worden in het activiteitenaanbod.¹⁷ Belgisch onderzoek met gedetineerden zonder verblijfsrecht in de PI Tilburg heeft aangetoond dat gedetineerden zonder verblijfsrecht gewoonlijk niet de mogelijkheid krijgen om Nederlands te leren in de gevangenis doordat zij na detentie België moeten verlaten.¹⁸ Ondanks het feit dat praktijkwerkers reeds verschillende initiatieven genomen hebben om niet-Belgische gedetineerden (meer) te betrekken bij het activiteitenaanbod, bijvoorbeeld door het aanbieden van activiteiten waarin taal een minder belangrijke plaats inneemt, blijft dit in de praktijk nog steeds een uitdaging.¹⁹

Bovenstaande maakt duidelijk dat (meer) aandacht voor de participatie van niet-Belgische gedetineerden nodig is. In het kader van het FIP2-project vond een doctoraatsonderzoek plaats met als doel een bijdrage te leveren aan kennis met betrekking tot de participatie van niet-Belgische gedetineerden aan gevangenisactiviteiten. Het begrip participatie werd breed gedefinieerd in dit onderzoek. Het ging over participatie aan groepsactiviteiten en individuele diensten. Groepsactiviteiten omvatten arbeid, beroepsopleidingen, bibliotheek, culturele activiteiten, erediens, onderwijs, sport en de wandeling. Individuele diensten omvatten het justitieel welzijnswerk, de psychosociale dienst, de psycholoog en de dokter. In dit artikel staan we stil bij vijf sleutelbevindingen omtrent de ervaringen van niet-Belgische gedetineerden op het vlak van (toegang tot) participatie aan gevangenisactiviteiten. Op basis hiervan formuleren we drie kansen voor de toekomst.

10 T. UGELVIK en D. DAMSA, “The Pains of Crimmigration Imprisonment: Perspectives from a Norwegian All-foreign Prison”, *The British Journal of Criminology* 2018, 1025-1043; J. WARR, “The deprivation of certitude, legitimacy and hope: Foreign national prisoners and the pains of imprisonment”, *Criminology & Criminal Justice* 2016, 301-318.

11 F. CROUX, D. BROSENS, L. DE DONDER, B. CLAES en S. VANDEVELDE, “Foreign national and ethnic minority prisoners’ participation in formally organized occupations in prisons: A scoping review”, *Journal of Occupational Science* 2020, 474-491.

12 Recommendation CM/Rec(2012)12 of the Committee of Ministers to member States concerning foreign prisoners, Council of Europe, 10 oktober 2012.

13 VLAAMSE REGERING, 2020, *Vlaams strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden en geïnterneerden 2020-2025*. Geraadpleegd via https://www.derodeantraciet.be/wp-content/uploads/2020/12/20201113_strap_goedgekeurdVR.pdf.

14 F. CROUX, *Participation behind bars: A study on foreign national prisoners in Belgium*, onuitg. doctoraatsthesis Vrije Universiteit Brussel en Universiteit Gent, 2020, 252 p.

15 VLAAMSE REGERING, 2020, *Vlaams strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden en geïnterneerden 2020-2025*.

16 S. SNACKEN, J. KEULEN en L. WINKELMANS, *Buitenlanders in de Belgische gevangenen: Knelpunten en mogelijke oplossingen*, Brussel, Koning Boudewijnstichting, 2004.

17 A. HELLEMANS, I. AERTSEN en J. GOETHALS, *Externe evaluatie strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden*. Eindrapport, Leuven, Leuven Instituut voor Criminologie, 2008.

18 M. KOX, S. DE RIDDER, A-S. VANHOUCHE, M. BOONE en K. BEYENS, “Detentiebeleving van strafrechtelijk gedetineerden zonder verblijfsrecht”, *Tijdschrift voor Criminologie* 2014, 31-47.

19 D. BROSENS, F. CROUX, S. VANDEVELDE, B. CLAES en L. DE DONDER, “Participatie van niet-Belgische gedetineerden in Vlaamse en Brusselse gevangenen: Een helikopteroverzicht van acties en projecten”, *Fatik* 2017, afl. 156, 4-15.

Onderzoeksopzet

Aan het onderzoek namen 66 niet-Belgische

gedetineerden deel uit 6 verschillende gevangenissen. Tabel 1 bevat meer informatie over de betrokken gevangenissen.

Betrokken gevangenissen	Regio		Functie		Regime			Afdeling		Gevangenis bevolking		
	Vlaanderen	Brussel	Arresthuis	Strafinrichting	Gesloten	Open	Mix	Mannen	Vrouwen	> 400 gedetineerden	201-400 gedetineerden	< 200 gedetineerden
Gevangenis 1		X	X		X			X		X		
Gevangenis 2	X		X	X			X	X	X	X		
Gevangenis 3	X		X	X	X			X	X		X	
Gevangenis 4	X		X		X			X				X
Gevangenis 5	X		X	X			X	X				X
Gevangenis 6	X			X	X			X			X	

Tabel 1. Karakteristieken betrokken gevangenissen

Respondenten	Gevangenissen (G)						
	G1	G2	G3	G4	G5	G6	Totaal
Aantal interviews	4	11	12	14	13	12	66
Nationaliteit (nat.)							
Europees ²⁰	0	1	4	6	3	1	15
Niet-Europees	4	9	7	7	9	10	46
Dubbele nat. EU & Niet-EU	0	1	1	1	1	0	4
Dubbele nat. EU	0	0	0	0	0	1	1
Gender							
Man	4	11	9	14	13	12	63
Vrouw	0	0	3	0	0	0	3
Gemiddelde leeftijd (jaar)	38.00	33.91	33.08	35.57	28.69	35.33	34.10
(range)	(29–45)	(23–50)	(20–49)	(20–47)	(20–38)	(24–51)	(20–51)
Tolk aanwezig							
Ja	0	0	3	8	7	1	19
Nee	4	11	9	6	6	11	47
Tabel 2. Karakteristieken respondenten							

20 Behoort tot de 27 lidstaten van de Europese Unie.

In het onderzoek was een diverse groep van niet-Belgische gedetineerden betrokken. Respondenten met 35 verschillende nationaliteiten zijn geïnterviewd. Daarnaast werden interviews afgenomen in 12 verschillende talen. 47 interviews werden afgenomen in het Engels, Frans, Turks of Nederlands door de eerste en tweede auteur en twee masterstudenten. Eén masterstudent was tweetalig Nederlands en Turks. De andere interviewers hadden enkel Nederlands als moedertaal. Alle interviewers spraken voldoende Engels en Frans om interviews in deze talen af te nemen. De andere 19 interviews vonden plaats met behulp van een tolk in bijvoorbeeld het Albanees, Arabisch, Roemeens of Russisch. Tabel 2 geeft meer informatie over de karakteristieken van de respondenten.

Tijdens de interviews werd gebruikt gemaakt van 'appreciative inquiry'. Deze methode focust op de sterktes, verwezenlijkingen en opportuniteiten van individuen en organisaties in plaats van op de tekorten, problemen en zwaktes.²¹ Deze methodiek heeft zijn ingang gevonden in gevangenisonderzoek door Alison Liebling als reactie op traditioneel gevangenisonderzoek dat vaak vertrekt vanuit de problemen en tekortkomingen.²² Deze methodiek bleek ook relevant voor buitenlandse gedetineerden vanwege de probleemgerichte discoursen die gehanteerd worden in de media, politiek en onderzoek. In de media en politiek worden vaak alarmerende discoursen rond 'buitenlanders' gebruikt, waarbij deze personen als 'afwijkend' en 'gevaarlijk' worden voorgesteld.²³ Daarnaast zien we dat onderzoek naar deze doelgroep vaak vertrekt vanuit de problemen die er zijn door, bijvoorbeeld, te focussen op hun detentieproblemen of hun 'pijnen van gevangenschap'.²⁴ Niettemin leidt appreciative inquiry niet zomaar tot een 'goed-nieuws'-show en laat het ook toe om 'stories of the worst' een plaats te geven naast 'stories of the best'.²⁵ Tijdens de interviews stelden we vragen zoals: 'Wat vind jij de beste activiteit waaraan je al hebt deelgenomen hier in de gevangenis?' of 'Als je één wens hebt van een activiteit die je graag zou willen doen hier in de gevangenis, wat zou dat zijn?'. Alle individuele interviews werden opgenomen, letterlijk

uitgeschreven²⁶ en thematisch geanalyseerd. De sleutelbevindingen worden geïllustreerd aan de hand van citaten.

Vijf sleutelbevindingen

Het doctoraatsonderzoek reikt heel wat informatie aan met betrekking tot de ervaringen van niet-Belgische gedetineerden op het vlak van (toegang tot) participatie aan activiteiten.²⁷ In dit artikel werpen we echter een blik op vijf sleutelbevindingen. Naast een aantal ervaringen en noden op het vlak van participatie bij niet-Belgische gedetineerden die in lijn liggen met de ervaringen van Belgische gedetineerden, toont dit onderzoek aan dat niet-Belgische gedetineerden nog een aantal bijkomende ervaringen en noden hebben. In onderstaande sleutelbevindingen staan we stil bij zowel die ervaringen en noden die gelijkaardig zijn aan die van Belgische gedetineerden als diegenen die meer uitgesproken zijn voor niet-Belgische gedetineerden.

Niet-Belgische gedetineerden zijn zeer gemotiveerd én willen meer deelnemen

In lijn met de ervaringen van Belgische gedetineerden, waren niet-Belgische gedetineerden zeer gemotiveerd om deel te nemen aan activiteiten omwille van individuele redenen, zoals het verhogen van hun beroepsmogelijkheden na detentie, om bij te leren of om hun gezondheid te verbeteren. Daarnaast speelden ook sociale redenen een belangrijke rol. Niet-Belgische gedetineerden waren gemotiveerd om deel te nemen om hun sociale contacten in de gevangenis te verhogen. Motivaties die meer uitgesproken zijn voor deze doelgroep zijn deelnemen aan activiteiten om Nederlands te leren om hun communicatie binnen en buiten de gevangenis muren te verbeteren of in het kader van hun re-integratie in België.

Net zoals veel gedetineerden uit de algemene gevangenispopulatie, gaven verschillende respondenten tijdens de interviews aan (nog) meer te willen deelnemen aan activiteiten. Deze wens had betrekking op zowel formeel georganiseerde

21 K. KADI-HANIFI, O. DAGMAN, J. PETERS, E. SNELL, C. TUTTON en T. WRIGHT, "Engaging students and staff with educational development through appreciative inquiry", *Innovations in Educational and Teaching International* 2014, 584-594.

22 A. LIEBLING, "Doing Research in Prison: Breaking the Silence?", *Theoretical Criminology* 1999, 147-173; A. LIEBLING, C. ELLIOTT en H. ARNOLD, "Transforming the Prison: Romantic Optimism or Appreciative Realism?", *Criminology and Criminal Justice* 2001, 161-180.

23 J. BANKS, "Foreign National Prisoners in the UK: Explanations and Implications", *The Howard Journal of Criminal Justice* 2011, 184-198.

24 M. BARNOUX en J. WOOD, "The specific needs of foreign national prisoners and the treat to their mental health from being imprisoned in a foreign country", *Aggression and Violent Behavior* 2013, 240-246; H.S. BHUI, *Going the Distance. Developing effective policy and practice for work with foreign national prisoners*, 2004; T. UGELVIK en D. DAMSA, "The Pains of Crimmigration Imprisonment: Perspectives from a Norwegian All-foreign Prison", *The British Journal of Criminology* 2018, 1025-1043; J. WARR, "The deprivation of certitude, legitimacy and hope: Foreign national prisoners and the pains of imprisonment", *Criminology & Criminal Justice* 2016, 301-318.

25 B. CARTER, "One expertise among many" — working appreciatively to make miracles instead of finding problems: Using appreciative inquiry as a way of reframing research", *Journal of Research in Nursing* 2006, 48-63.

26 Met uitzondering van twee interviews omwille van een mislukte audio-opname.

27 Zie F. CROUX, *Participation behind bars: A study on foreign national prisoners in Belgium*, onuitg. doctoraatsthesis Vrije Universiteit Brussel en Universiteit Gent, 2020, 252 p.

activiteiten als informele participatiemogelijkheden.²⁸ Ten eerste wilden niet-Belgische gedetineerden deelnemen aan die activiteiten waaraan ze momenteel nog niet konden deelnemen vanwege organisatorische drempels waar veel gedetineerden mee kampen, zoals wachtlijsten. Om hiermee om te gaan haalden de respondenten verschillende oplossingen aan. Voorstellen van oplossingen die ze zelf deden waren het groter maken van de groepen, dezelfde activiteit meerdere keren aanbieden of werken met een ‘doorschuifstelsel’ zodat iedereen de kans heeft om deel te nemen. Daarnaast gaven niet-Belgische gedetineerden aan met nog een aantal bijkomende organisatorische drempels te kampen die meer uitgesproken zijn voor hen, zoals de taalbarrière en een gebrek aan informatie over de activiteiten doordat informatie niet altijd beschikbaar is in een voor hen begrijpbare taal. Oplossingen die voorgesteld werden door de respondenten waren de activiteit in een andere taal aanbieden dan het Nederlands of informatie over de activiteiten beschikbaar stellen in talen die het meeste voorkomen in de gevangenis. Eenmaal niet-Belgische gedetineerden toegang hadden tot activiteiten wilden ze graag vaker en langer deelnemen aan deze activiteiten. Zo verduidelijkte een niet-Belgische gedetineerde in een interview: *“Hier worden alle activiteiten één keer per week georganiseerd, maar dat is natuurlijk niet genoeg. Het moet twee of drie keer per week [zijn], zodat je je goed gaat voelen en je denkt van ‘Ja, ik heb iets geleerd.’”*

Verder droomden niet-Belgische gedetineerden van verschillende activiteiten die momenteel niet beschikbaar waren in de gevangenis, zoals sportactiviteiten (bijv. zwemmen, cricket, sportwedstrijden tegen andere gevangenis) en culturele activiteiten (bijv. schrijfwerkshop en karaoke). Daarnaast wensten ze ook activiteiten gericht op hun re-integratie en toekomst, zoals beroepsopleidingen en een integratiecursus. Beroepsopleidingen werden als enorm waardevol beschouwd met het oog op hun leven na detentie of dit nu in België of het buitenland was. In het bijzonder voor deze doelgroep werd er door de respondenten gewezen op het belang van een integratiecursus over de Belgische samenleving voor die niet-Belgische gedetineerden die van plan waren in België te blijven na detentie.

Naast de wens voor meer formeel georganiseerde activiteiten, wensten de respondenten meer informele participatiemogelijkheden, zoals koken op de cel, sportactiviteiten op de sectie, of op celbezoek gaan voor een gesprek of om gezelschapspelletjes te spelen. Dit ging gepaard met de wens voor een meer open

gevangenisregime. In de woorden van een niet-Belgische gedetineerde:

“Als we [gedetineerden] terugkomen van ons werk, moeten ze [penitentiair bewakingsassistenten] ons een uur lang met elkaar laten praten met de deuren open, zodat we naar de cellen van anderen kunnen gaan, koffie kunnen drinken, een film kunnen kijken of samen kunnen kaarten.”

Informele peer support op het vlak van participatie als overlevingsstrategie

Een tweede sleutelbevinding van het onderzoek is dat informele peer support een belangrijke rol speelt in het toeleiden van niet-Belgische gedetineerden naar activiteiten én tijdens participatie aan deze activiteiten. Het bieden van informele peer support aan medegedetineerden ging gepaard met positieve gevoelens. Een aantal participanten wenste meer ondersteuning te (kunnen) bieden aan medegedetineerden.

Niet-Belgische gedetineerden ervoeren verschillende organisatorische drempels die hun toegang tot activiteiten beperken. Een aantal van deze drempels zijn meer uitgesproken voor deze doelgroep dan voor andere gedetineerden, zoals de taalbarrière en een gebrek aan informatie over de activiteiten. Omwille van de taalbarrière bleken niet-Belgische gedetineerden te kampen met een gebrek aan informatie over de activiteiten doordat informatie hoofdzakelijk beschikbaar was in het Nederlands. Voor sommige respondenten konden medegedetineerden dit tekort aan informatie opvangen, zoals een respondent aangaf:

“Ik vroeg hen [medegedetineerden] welke activiteiten beschikbaar waren en mensen gaven informatie ... omdat er hier geen informatie is. Ik vraag hier om Engelse papieren, maar ik krijg deze nooit in mijn taal. Alleen Nederlandse papieren, maar ik spreek geen Nederlands dus je begrijpt nooit wat voor activiteiten er hier zijn.”

Niet-Belgische gedetineerden vertelden dat medegedetineerden de activiteitenfolder vertaalden aangezien deze niet altijd beschikbaar was in een voor hen begrijpbare taal. Verder stelden we vast dat niet-Belgische gedetineerden die geen Nederlands konden schrijven of lezen, beroep deden op medegedetineerden voor het schrijven of lezen van rapportbriefjes om zich in te schrijven voor activiteiten.

Eenmaal niet-Belgische gedetineerden dan toch toegang hadden tot activiteiten, bleken zij nog steeds

28 Formeel wil zeggen dat activiteiten georganiseerd en ondersteund worden door praktijkwerkers. Informeel betekent dat participatie plaatsvindt op een niet-georganiseerde manier en niet ondersteund wordt door praktijkwerkers. Voor meer informatie zie: D. BROSENS, F. CROUX en L. DE DONDER, “Gedetineerden aan zet: Over actief burgerschap in gevangenis”, *Fatik* 2020, afl. 1, 5-12; D. BROSENS, L. DE DONDER, J. MIEVIS, F. SALHI en L. VAN ROY, *Inpraak & participatie van gedetineerden in de gevangenis van Gent*, Brussel, Vrije Universiteit Brussel, 2016.

met gelijkaardige moeilijkheden te kampen (d.w.z. de taalbarrière en een gebrek aan informatie). Tijdens participatie bleken niet-Belgische gedetineerden soms met een gebrek aan informatie te kampen over hoe activiteiten uit te voeren doordat te weinig informatie was voorzien door het gevangenispersoneel. Medegedetineerden vulden dit gebrek aan informatie op:

"Ik wist niet wat ik moest doen, hoe ik het werk moest doen. Niemand heeft het ons [gedetineerden] uitgelegd. [...] Er waren alleen gedetineerden die aan het werk waren, maar er waren geen cipiers die kwamen uitleggen wat we moesten doen. [...] We zaten met z'n zessen aan één tafel en de andere gedetineerden legden het me uit. Zij die hier al langer hadden gewerkt, die wat ouder waren en zagen dat ik nieuw was."

De meeste activiteiten zijn in het Nederlands. Ondanks het feit dat niet-Belgische gedetineerden taalinspanningen door praktijkwerkers waardeerden²⁹, was er niet altijd een gemeenschappelijke taal met de respondenten. Om met dit taalprobleem om te gaan werd beroep gedaan op medegedetineerden om te vertalen tijdens activiteiten.

Dit onderzoek toont aan dat niet-Belgische gedetineerden niet in een hulpeloze situatie blijven zitten. We hoorden verhalen van niet-Belgische gedetineerden die het heft in eigen handen nemen. Als actieve individuen vertrekkend vanuit hun eigen krachten gingen ze door middel van informele peer support manieren zoeken om met de beperkte toegang tot activiteiten en de moeilijkheden die ze ervaren tijdens participatie om te gaan. Uit de ervaringen van niet-Belgische gedetineerden kunnen we afleiden dat de informele peer support die geboden wordt een manier is om te 'overleven' in deze beperkende en onaangepaste gevangenisomgeving.

Wens voor een actievere rol op het vlak van participatie

Net zoals het geval is in de algemene gedetineerdenpopulatie, waren de meeste respondenten eerder passieve deelnemers van het

aanbod, waarbij ze deelnemen aan activiteiten die georganiseerd worden voor hen.³⁰ Uit de interviews bleek dat een deel onder hen de wens had een actievere rol op te nemen op het vlak van participatie. Deze wens zou verklaard kunnen worden door het feit dat zij op het vlak van actieve participatie vaak uit de boot vallen.³¹ Zo wensten enkele respondenten om activiteiten te ondersteunen of te organiseren voor medegedetineerden. Deze respondenten gaven aan dat dit momenteel onmogelijk was of hadden het gevoel dat niet alle penitentiair bewakingsassistenten hiervoor open zouden staan. Geen enkele respondent heeft het over zijn of haar participatie aan het gedetineerdenoverlegorgaan gehad, maar enkelen wensten wel om inspraak te hebben in het activiteitenaanbod. In de woorden van een respondent: *"De gevangenisdirectie moet mensen [gedetineerden] vragen waar ze hun tijd aan willen besteden en wat ze graag willen [van activiteiten]."* Tot slot droomden verschillende niet-Belgische gedetineerden van meer autonomie en vrijheid om zelf te bepalen hoe ze hun tijd in de gevangenis zouden spenderen, zoals zelf kunnen beslissen wanneer ze aan welke activiteit zouden deelnemen.

Een extra gevangenispijn voor niet-Belgische gedetineerden: Pijn van (non-)participatie

Alle gedetineerden ervaren de 'pijnen van gevangenschap'.³² Buitenlandse gedetineerden ervaren bovendien een aantal bijkomende 'pijnen van gevangenschap'.³³ Echter dit onderzoek onthult nog een nieuwe 'pijn' voor niet-Belgische gedetineerden: de 'pijn van (non-)participatie'.³⁴ Niet-Belgische gedetineerden bevinden zich in een precare situatie op het vlak van participatie. Deze precare situatie laat zich voelen op twee aspecten.

Ten eerste ervaren niet-Belgische gedetineerden meer moeilijkheden op het vlak van toegang tot de activiteiten. Uit het onderzoek blijkt dat de toegang tot gevangenisactiviteiten voornamelijk beperkt wordt door organisatorische drempels. Naast organisatorische drempels die ervaren worden door alle gedetineerden (bijv. wachtlijsten, overlap van activiteiten of geen reactie krijgen op rapportbriefjes), zien we dat niet-

29 Voor meer informatie zie Sterktes van het activiteitenaanbod.
30 K. EDGAR, J. JACOBSON en K. BIGGAR, *Time Well Spent: A Practical Guide to Active Citizenship and Volunteering in Prison*, Londen, Prison Reform Trust, 2011.
31 D. BROSENS, "Prisoners' participation and involvement in prison life: Examining the possibilities and boundaries", *European Journal of Criminology* 2019, 466-485.
32 Deze klassieke gevangenispijnen omvatten een verlies aan vrijheid, autonomie, veiligheid, sociale/heteroseksuele relaties en goederen en dienst. G. SYKES, *The society of Captives. A study of a maximum security prison*, Princeton, Princeton University Press, 1958, 204 p.
33 T. UGELVIK en D. DAMSA, "The Pains of Crimmigration Imprisonment: Perspectives from a Norwegian All-foreign Prison", *The British Journal of Criminology* 2018, 1025-1043; J. WARR, "The deprivation of certitude, legitimacy and hope: Foreign national prisoners and the pains of imprisonment", *Criminology & Criminal Justice* 2016, 301-318.
34 We erkennen dat niet-Belgische gedetineerden zeker niet de enige groep van gedetineerden is die de 'pijn van (non-)participatie' ervaart. Ook bepaalde subgroepen van Belgische gedetineerden (bijv. anderstalige gedetineerden, nieuwe gedetineerden, geïnterneerden) vinden moeilijker toegang tot participatie en inspraak. Voor meer informatie zie D. BROSENS, L. DE DONDER, J. MIEVIS, F. SALHI en L. VAN ROY, *Inspraak & participatie van gedetineerden in de gevangenis van Gent*, Brussel, Vrije Universiteit Brussel, 2016.

Belgische gedetineerden nog een aantal bijkomende organisatorische drempels ervaren, zoals de taalbarrière en een gebrek aan informatie over de activiteiten, wat vaak gelinkt is aan de taalbarrière. Zo is informatie niet altijd beschikbaar in een begrijpbare taal voor niet-Belgische gedetineerden, waardoor ze onvoldoende op de hoogte zijn van het activiteitenaanbod. Zoals de respondenten aangaven konden ze omwille van de taalbarrière enkel deelnemen aan activiteiten waarvoor taal minder belangrijk is (bijv. sportactiviteiten, bibliotheek of wandeling) of dienden ze eerst Nederlands te leren. In de woorden van een respondent:

“Er zijn activiteiten waaraan we niet kunnen deelnemen omdat we de taal niet beheersen, en dat levert problemen op. Dan moeten we ofwel heel lang wachten tot we bijvoorbeeld de taal onder de knie hebben, ofwel is het een andere activiteit die georganiseerd wordt waarvoor we de taal niet hoeven te spreken, zoals de bibliotheek.”

Ten tweede blijkt dat eenmaal niet-Belgische gedetineerden toegang hebben tot activiteiten, dit aanbod onvoldoende aangepast is aan hun noden. Enerzijds zijn er een aantal noden op het vlak van participatie die we ook kunnen terugvinden bij Belgische gedetineerden, zoals de wens om meer deel te nemen of om een actievare rol op te nemen op het vlak van participatie.³⁵ Anderzijds toont dit onderzoek aan dat niet-Belgische gedetineerden ook enkele participatienoden hebben die meer uitgesproken zijn voor deze doelgroep, bijvoorbeeld op het vlak van taal, cultuur/herkomstland en religie.³⁶

Met betrekking tot taal beschouwden niet alle respondenten het leren van Nederlands relevant met het oog op het leven na detentie in hun herkomstland. Respondenten droomden van enkele aanpassingen aan het activiteitenaanbod op het vlak van taal. Zo wensten zij een uitgebreider bibliotheekaanbod in verschillende talen of activiteiten in andere talen dan Nederlands (bijv. Engels of Frans). In de woorden van een niet-Belgische gedetineerde:

“Dit [de beroepsopleiding] moet worden opgedeeld in twee groepen: een groep die Frans spreekt, voor diegenen die Frans spreken, en een andere groep voor diegenen die Nederlands spreken [...]. Ik wilde er ook naartoe gaan, maar als ik het niet begrijp...”

Daarnaast vonden de respondenten dat een connectie met hun cultuur/herkomstland belangrijk was voor hun participatie. Dit was het geval zowel voor diegenen die na detentie in België wilden blijven, als diegenen

die wilden terugkeren naar hun herkomstland. Een respondent vertelde hierover het volgende:

“Ik had me ingeschreven voor een cursus journalistiek. Toen ik die toegestuurd kreeg, kreeg ik de Belgische versie, volledig geïnspireerd door de Belgische samenleving: Belgische bedrijven, Belgische omroepen, Belgische politiek... Ik ben een Nederlander, en ze willen me uit België hebben. Dus van zodra ik vrij ben, word ik uit België verbannen. Toen ik aan de cursus begon, was ik het al snel zat [...] vanwege de Belgische achtergrond.”

Verder bleek het aanbod niet te voldoen aan de religieuze noden van Islamitische niet-Belgische gedetineerden. Zij wensten meer toegang tot de Islamitische erediensten, wat op het ogenblik van het onderzoek onmogelijk/beperkt leek te zijn. Zo was er volgens de respondenten geen Imam aanwezig in de gevangenis of kwam deze slechts beperkt op bezoek. Hierdoor hadden sommige onder hen deelgenomen aan de Katholieke erediensten, maar dit voldeed niet (volledig) aan hun noden.

Sterktes van het activiteitenaanbod

Vanuit de sterktegerichte benadering van *appreciative inquiry*, waarbij we aandacht hebben voor de sterktes van gedetineerden (d.m.v. informele peer support) hadden we in dit onderzoek ook aandacht voor de sterktes van de organisatie (d.w.z. het activiteitenaanbod). Niet-Belgische gedetineerden identificeerden verschillende componenten van het activiteitenaanbod die reeds goed werkten en die, volgens hen, best behouden blijven in de toekomst.

Niet-Belgische gedetineerden bleken veel bewondering te hebben voor de activiteitenaanbieders (bijv. aalmoezeniers, hulpverleners, leerkrachten, sportmonitoren). Ze spraken waardierend over de activiteitenaanbieders wanneer zij de respondenten hielpen met het oplossen van problemen, hun verplichtingen nakwamen, zaken deden die buiten hun takenpakket vielen, of hen op een menselijke en respectvolle manier behandelden. In het bijzonder spraken anderstalige niet-Belgische gedetineerden hun waardering uit voor activiteitenaanbieders die hielpen bij het overbruggen van taalmoeilijkheden door gebruik te maken van telefoontolken, gebaren, het spreken van vreemde talen (bijv. Engels of Frans) of het schrijven van rapportbriefjes. In de woorden van een niet-Belgische gedetineerde:

“De vrouw van de kerk helpt je als je iets nodig hebt, als

35 Voor meer informatie zie ‘Niet-Belgische gedetineerden zijn zeer gemotiveerd én willen meer deelnemen’ en ‘Wens voor een actievare rol op het vlak van participatie’.

36 We erkennen dat de participatienoden die meer uitgesproken zijn voor niet-Belgische gedetineerden, ook van toepassing kunnen zijn op (anderstalige) Belgische gedetineerden met een migratieachtergrond.

je de taal niet kent, weet je... Ze is een zeer goede dame. Ze schrijft je een rapportbriefje als je dat nodig hebt; veel dingen waarmee ze je helpt [...]. Ze spreekt Engels, Spaans, Frans, ... [...] Ze kent drie tot vier talen; ze is goed. Daarom gaan veel mensen er heen omdat ze zaken [in verschillende talen] uitlegt."

Daarnaast waren er ook niet-Belgische gedetineerden die hun waardering uitspraken voor penitentiair bewakingsassistenten die activiteiten begeleidden, omdat zij hen op een normale, menselijke en respectvolle manier behandelden. Zij werden ook wel omschreven als de 'beste chefs'. In de woorden van een respondent:

"Iemand van elke nationaliteit [neemt deel aan sportactiviteiten]. Iedereen komt, iedereen schrijft zich in. Dat is leuk [...] De activiteit heeft geen nationaliteit, geen cultuur, geen religie. Iedereen is welkom."

Deze gemengde groepssamenstelling werd gezien als een mogelijkheid om te leren van elkaar.

Drie kansen voor de toekomst

De komende jaren zal het participatiebeleid in de gevangenis vorm krijgen onder invloed van het Strategisch Plan Hulp- en Dienstverlening aan gedetineerden 2020-2025. Het Strategisch Plan besteedt impliciet aandacht aan de doelgroep niet-Belgische gedetineerden, maar heeft hen niet als prioritaire doelgroep opgenomen.³⁷ Dit onderzoek toont aan dat zij echter ook als prioritaire doelgroep beschouwd dienen te worden vanwege hun aanzienlijk aandeel in de Vlaamse gevangnissen (46.2% in 2018) en hun specifieke noden op het vlak van participatie.³⁸ Het is dan ook cruciaal om (nog meer) op deze doelgroep in te zetten. Op basis van bovenstaande sleutelbevindingen, formuleren we drie aanbevelingen voor praktijk en beleid.

Nood aan een progressief universalistisch activiteitenaanbod

Het Strategisch Plan Hulp- en Dienstverlening aan gedetineerden 2020-2025 zet in op een hulp- en dienstverleningsaanbod voor alle gedetineerden, met specifieke aandacht voor enkele prioritaire doelgroepen.³⁹ Ondanks het feit dat de term niet vermeld wordt, schuilt hierachter voor ons de idee

van een 'progressief universalistisch aanbod'.⁴⁰ Zo zet het Strategisch Plan in op een universeel basisactiviteitenaanbod voor elke gedetineerde, dat aangevuld wordt met een activiteitenaanbod dat aangepast is aan de noden van specifieke groepen (d.w.z. enkele prioritaire doelgroepen). Dit onderzoek toont aan dat zo'n aanbod ook wenselijk zou zijn voor niet-Belgische gedetineerden, gezien zij bijkomende organisatorische drempels ervaren die de toegang tot activiteiten belemmeren en enkele participatienoden hebben die meer uitgesproken zijn voor deze doelgroep. Enerzijds kunnen beleid en praktijk blijven inzetten op een universeel basisactiviteitenaanbod dat beschikbaar is voor elke gedetineerde, zoals arbeid, beroepsopleidingen, bibliotheek, onderwijs of sport. Daarnaast kan er ook ingezet worden op een aanvullend progressief activiteitenaanbod voor niet-Belgische gedetineerden met specifieke noden, bijvoorbeeld op het vlak van taal of cultuur/ herkomstland. Zo zou werk kunnen worden gemaakt van (online) afstandsleren uit het thuisland of zouden (beroeps)opleidingen aangeboden kunnen worden in andere talen dan het Nederlands, aangezien het niet voor alle niet-Belgische gedetineerden relevant is om Nederlands te kennen met het oog op het leven na detentie in hun herkomstland. Daarnaast zou er voor niet-Belgische gedetineerden die van plan zijn om in België te blijven na detentie, ingezet kunnen worden op een integratiecursus van het Agentschap Integratie & Inburgering.

Naar een meer sterktegerichte benadering bij niet-Belgische gedetineerden

Beleid en praktijk kunnen meer inzetten op een sterktegerichte benadering bij niet-Belgische gedetineerden door het ondersteunen van hun actieve participatie en het faciliteren van peer support.

Ondersteunen van actieve participatie

Op dit moment wordt in gevangnissen vaak opgelegd met wie, wanneer, hoe, en aan wat gedetineerden participeren. Europese en nationale beleidsdocumenten onderstrepen dat gedetineerden de mogelijkheid moeten krijgen om een actieve rol op te nemen op het vlak van participatie. Dat kan bijvoorbeeld door betrokken te worden bij de organisatie van activiteiten of meer inspraak te hebben in de gevangenis.⁴¹

37 VLAAMSE REGERING, 2020, *Vlaams strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden en geïnterneerden 2020-2025*.
38 F. CROUX, *Participation behind bars: A study on foreign national prisoners in Belgium*, onuitg. doctoraatsthesis Vrije Universiteit Brussel en Universiteit Gent, 2020, 252 p.
39 VLAAMSE REGERING, 2020, *Vlaams strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden en geïnterneerden 2020-2025*.
40 A. BERGMANS, "Opvoedingsondersteuning: Uitgangspunten en praktijk", *PROFESSIE / PREVENTIE* 2017, 4-12.
41 Recommendation Rec(2006)2-rev of the Committee of Ministers to member States on the European Prison Rules, Council of Europe, 1 juli 2020; Art. 7 Basiswet 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, B.S. 1 februari 2005, 2.815; VLAAMSE REGERING, 2020, *Vlaams strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden en geïnterneerden 2020-2025*.

Echter zowel in onderzoek⁴² als in de praktijk zien we nog steeds een focus op de passieve participatie van gedetineerden. In het bijzonder vallen niet-Belgische gedetineerden vaak uit de boot op het vlak van actieve participatie.⁴³ Dit onderzoek toont aan dat sommige niet-Belgische gedetineerden een actievere rol willen opnemen. Daarom is er nood aan een visie en erkenning van niet-Belgische gedetineerden als actieve deelhebbers, waarbij activiteiten georganiseerd worden door/met hen en ze actief betrokken worden bij het gevangenisbeleid.⁴⁴

Praktijkwerkers zouden meer beroep kunnen doen op de sterktes, talenten, expertise en verantwoordelijkheden van niet-Belgische gedetineerden door hen, bijvoorbeeld, medegedetineerden te laten informeren over het aanbod in verschillende talen, meer participatiemogelijkheden te creëren door hen activiteiten voor medegedetineerden te laten ondersteunen/organiseren (bijvoorbeeld in andere talen), of door praktijkwerkers te assisteren tijdens activiteiten door te tolken voor medegedetineerden.

Daarnaast kan er nagedacht worden over manieren om niet-Belgische gedetineerden meer inspraak te geven in het gevangenisleven, met inbegrip van het activiteitenaanbod, door een gedetineerdenoverleg te organiseren voor verschillende taalgroepen of te zorgen voor een zekere vertegenwoordiging van niet-Belgische gedetineerden.

Tot slot wensen niet-Belgische gedetineerden meer autonomie en vrijheid om zelf te bepalen hoe ze hun tijd in de gevangenis zouden spenderen. Bij bepaalde activiteiten (bijv. wandeling, fitness of bibliotheek) zou de 'deur' letterlijk open kunnen staan voor (niet-Belgische) gedetineerden zodat zij zelf kunnen

beslissen wanneer ze hieraan participeren. Actieve participatie komt steeds hoger op de Europese en nationale agenda te staan.⁴⁵

Daarnaast wijzen verschillende onderzoeken op de voordelen die hiermee gepaard gaan (bijv. positieve veranderingen in hun kwaliteit van leven of meer verantwoordelijkheden verwerven).⁴⁶ Het is echter belangrijk om in het achterhoofd te houden dat niet alle (niet-Belgische) gedetineerden een actievere rol wensen op te nemen.⁴⁷ De 'actieve' vormen van participatie worden vaak als superieur of beter gezien dan de 'passieve' vormen.⁴⁸ Echter (niet-Belgische) gedetineerden moeten niet het gevoel hebben om te 'presteren' volgens die 'actieve' vormen van participatie.⁴⁹

Ook de 'passieve' vormen zijn belangrijk. Toch vinden we het belangrijk om mogelijkheden en ondersteuning te bieden aan (niet-Belgische) gedetineerden die deze 'actieve' participatieniveaus willen bereiken en om ze het vertrouwen en het gevoel te geven dat ze de capaciteiten hebben om deze te bereiken.⁵⁰ In dit verband spelen (informele) ondersteuning en training van gedetineerden een belangrijke rol.⁵¹

Faciliteren van peer support

Daarnaast is er ook nood aan een visie en erkenning van peer support in gevangenissen en hoe dit te faciliteren. De kracht en mogelijkheden van peer support in gevangenissen wordt momenteel nog niet erkend in internationale, Europese⁵² of nationale beleidsdocumenten. Dit onderzoek toont echter aan dat informele peer support een belangrijke rol speelt op het vlak van participatie. Daarnaast heeft peer support voordelen voor de ontvangers (bijv. het reduceren van stress), de gevers (bijv. verbeteren

42 F. CROUX, D. BROSENS, L. DE DONDER, B. CLAES en S. VANDELDE, "Foreign national and ethnic minority prisoners' participation in formally organized occupations in prisons: A scoping review", *Journal of Occupational Science* 2020, 474-491.

43 D. BROSENS, "Prisoners' participation and involvement in prison life: Examining the possibilities and boundaries", *European Journal of Criminology* 2019, 466-485.

44 K. EDGAR, J. JACOBSON en K. BIGGAR, *Time Well Spent: A Practical Guide to Active Citizenship and Volunteering in Prison*, Londen, Prison Reform Trust, 2011.

45 Recommendation Rec(2006)2-rev of the Committee of Ministers to member States on the European Prison Rules, Council of Europe, 1 juli 2020; Art. 7 Basiswet 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, B.S. 1 februari 2005, 2.815; VLAAMSE REGERING, 2020, Vlaams strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden en geïnterneerden 2020-2025.

46 D. BROSENS en F. CROUX, *Prisoners' active citizenship: Evaluation of the PAC-learning areas*, Brussel, Vrije Universiteit Brussel, 2019; K. EDGAR, J. JACOBSON en K. BIGGAR, *Time Well Spent: A Practical Guide to Active Citizenship and Volunteering in Prison*, Londen, Prison Reform Trust, 2011.

47 D. BROSENS, "Prisoners' participation and involvement in prison life: Examining the possibilities and boundaries", *European Journal of Criminology* 2019, 466-485.

48 R.A. HART, "Stepping Back from 'The Ladder': Reflections on a Model of Participatory Work with Children" in A. REID, B.B. JENSEN, J. NIKEL en V. SIMOVSKA (Eds.), *Participation and Learning: Perspectives on Education and the Environment, Health and Sustainability*, Springer, 2008, 19-31; M. JAGER-VREUGDENHIL, "Spraakverwarring over participatie", *Journal of Social Intervention: Theory and Practice* 2011, 76-99.

49 R.A. HART, "Stepping Back from 'The Ladder': Reflections on a Model of Participatory Work with Children" in A. REID, B.B. JENSEN, J. NIKEL en V. SIMOVSKA (Eds.), *Participation and Learning: Perspectives on Education and the Environment, Health and Sustainability*, Springer, 2008, 19-31.

50 D. BROSENS, F. CROUX en L. DE DONDER, *Prisoners' active citizenship: An insight in European prisons*, Brussel, Vrije Universiteit Brussel, 2018; R.A. HART, "Stepping Back from 'The Ladder': Reflections on a Model of Participatory Work with Children" in A. REID, B.B. JENSEN, J. NIKEL en V. SIMOVSKA (Eds.), *Participation and Learning: Perspectives on Education and the Environment, Health and Sustainability*, Springer, 2008, 19-31.

51 D. BROSENS, L. DE DONDER, J. MIEVIS, F. SALHI en L. VAN ROY, *Inspraak & participatie van gedetineerden in de gevangenis van Gent*, Brussel, Vrije Universiteit Brussel, 2016.

52 D. BROSENS, F. CROUX en L. DE DONDER, *Prisoners' active citizenship: An insight in European prisons*, Brussel, Vrije Universiteit Brussel, 2018.

van eigenwaarde), en de gevangenis (bijv. afname van werkbelasting voor het bewakend personeel).⁵³ Praktijkwerkers in de gevangenis zouden meer mogelijkheden kunnen voorzien voor (in)formele peer support. Hierbij is het belangrijk dat peer support niet wordt beschouwd als een vervanging van het gevangenispersoneel of van gevangenisdiensten, maar eerder als aanvulling hierop.⁵⁴

In het Verenigd Koninkrijk is er een peer supportprogramma voor buitenlandse gedetineerden: 'Foreign National Orderlies'. Hier zijn gedetineerden verantwoordelijk voor de culturele en taalkundige integratie van nieuwe buitenlandse gedetineerden door behoeften te identificeren (bijv. taal- of psychologische problemen), hen te bezoeken, te informeren, indien nodig door te verwijzen naar het gevangenispersoneel en lijsten op te stellen van medegedetineerden die kunnen tolken.⁵⁵

In Vlaamse gevangenissen hebben peer supportprogramma's nog minder hun ingang gevonden⁵⁶, maar er zijn er wel. Bijvoorbeeld in de gevangenis van Beveren en Mechelen voeren gedetineerden onthaalgesprekken met nieuwkomers.⁵⁷ Gezien dit onderzoek aantoonde dat informele peer support een belangrijke rol speelt op het vlak van participatie en sommige niet-Belgische gedetineerden meer peer support zouden willen bieden, zou het waardevol zijn om de mogelijkheden te exploreren van peer supportprogramma's. Adequate rekrutering, training en supervisie van diegene die peer support aanbieden is daarbij van belang.⁵⁸

We zijn echter geen voorstander om alle vormen van peer support te formaliseren. Zoals dit onderzoek aantoonde vindt er ook veel informele peer support plaats, wat waardevol blijkt op het vlak van participatie. Praktijkwerkers in de gevangenis zouden kunnen zoeken naar meer mogelijkheden voor informele peer support door bijvoorbeeld gedetineerden de mogelijkheid te geven om samen tijd te spenderen zodat ze informatie kunnen bieden of rapportbriefjes

kunnen schrijven voor elkaar.

Inzetten op een positief participatieklimaat in de gevangenis

Niet alleen niet-Belgische gedetineerden zouden (meer) empowered kunnen worden, maar ook de gevangenisomgeving zou getransformeerd kunnen worden in een omgeving die gekenmerkt wordt door een positief participatieklimaat.

Naar de toekomst toe zouden beleid en praktijk kunnen inzetten op het creëren van meer (in-) formele participatiemogelijkheden. Momenteel wordt participatie beperkt door verscheidene organisatorische drempels (bijv. de taalbarrière, gebrek aan informatie, wachtlijsten, geen reactie krijgen op rapportbriefjes). Veel niet-Belgische gedetineerden willen (meer) deelnemen, maar kunnen dit niet. Deze ongelijke participatiemogelijkheden zouden aangepakt moeten worden door het wegwerken van structurele organisatorische drempels om zo meer participatiemogelijkheden te creëren. Momenteel wordt participatie vooral formeel ingevuld, maar praktijkwerkers zouden ook meer informele participatiemogelijkheden kunnen creëren. Een voorbeeld hiervan is het creëren van de mogelijkheid om bij een medegedetineerde op celbezoek te gaan voor een praatje of een koffie – iets wat in de meeste deelnemende gevangenissen onmogelijk was omwille van het gesloten regime. Een belangrijke kanttekening die we dienen te maken is dat niet iedereen 'moet' participeren. Participatie wordt vaak gezien als iets positief en iets dat mensen moeten doen. Participatie mag echter niet gezien worden als de norm.⁵⁹ Ook het recht om niet te participeren moet gerespecteerd worden.⁶⁰ Non-participatie is ook een waardevolle en legitieme optie.⁶¹

Om meer in te kunnen zetten op de (in)formele participatie van die niet-Belgische gedetineerden die dat willen is het belangrijk dat dit erkend en ondersteund wordt door verschillende

53 K. EDGAR, J. JACOBSON en K. BIGGAR, *Time Well Spent: A Practical Guide to Active Citizenship and Volunteering in Prison*, Londen, Prison Reform Trust, 2011; G. HEIDEMANN, J.A. CEDERBAUM, S. MARTINEZ en T.P. LEBEL, "Wounded healers: How formerly incarcerated women help themselves by helping others", *Punishment & Society* 2016, 3-26; M. JAFFE, *Peer support and seeking help in prison: A study of the Listener scheme in four prisons in England*, onuitg. doctoraatsthesis Keele University, 2012, 577 p.

54 G.J. DEVILLY, L. SORBELLO, L. ECCLESTON en T. WARD, "Prison-based peer-education schemes", *Aggression and Violent Behavior* 2005, 219-240.

55 H.S. BHUI, *Going the Distance. Developing effective policy and practice for work with foreign national prisoners*, 2004; A. MARTÍNEZ-GÓMEZ, "Interpreting in prison settings: An international overview", *Interpreting* 2014, 233-259.

56 D. BROSENS en L. DE DONDER, "Peer-to-peer leren en ondersteuning: Ook mogelijk in gevangenissen!?", *Panopticon* 2017, 142-146.

57 D. BROSENS, F. CROUX en L. DE DONDER, "Gedetineerden aan zet: Over actief burgerschap in gevangenissen", *Fatik* 2020, afl. 1, 5-12; A. DEWAELE, G. CAMPENAERTS en E. TIJSKENS, "Prisoners' Active Citizenship (PAC): Participatie in Europese Gevangenissen", *Fatik* 2020, afl. 1, 33-39.

58 G.J. DEVILLY, L. SORBELLO, L. ECCLESTON en T. WARD, "Prison-based peer-education schemes", *Aggression and Violent Behavior* 2005, 219-240.

59 D. BROSENS, *Participation in prison programmes. Profile of (non-)participants, encouraging and discouraging factors*, onuitg. doctoraatsthesis Vrije Universiteit Brussel, 2015, 210 p.

60 N. Carpentier, "The concept of participation. If they have access and interact, do they really participate?" *CM, Communication Management Quarterly/Casopis Za Upravljanje Komuniciranjem* 2011, 13-36.

61 A. REID en J. NIKKEL, "Differentiating and Evaluating Conceptions and Examples of Participation in Environment-Related Learning" in A. REID, B.B. JENSEN, J. NIKEL en V. SIMOVSKA (Eds.), *Participation and Learning: Perspectives on Education and the Environment, Health and Sustainability*, Springer, 2008, 32-60.

gevangenisactoren, zoals de gevangenisdirectie, penitentiair bewakingsassistenten en activiteitenaanbieders.

Uit het onderzoek blijkt dat niet-Belgische gedetineerden die geen Nederlands machtig zijn, inspanningen door het personeel op het vlak van taal appreciëren. Hierdoor zou er (meer) ingezet kunnen worden op het aanbieden van taalcursussen en multiculturele opleidingen voor het personeel en personeel aangeworven kunnen worden dat meerdere talen spreekt.⁶²

Slot

Hoewel de ervaringen en noden van niet-Belgische gedetineerden niet altijd verschillen van diegene van Belgische gedetineerden en hoewel niet-Belgische gedetineerden zeker niet de enige doelgroep zijn die problemen ervaart op het vlak van participatie, dringt toch meer aandacht voor hun participatie zich op. Dit onderzoek toont aan dat niet-Belgische gedetineerden zeer gemotiveerd zijn om deel te nemen én meer zouden willen participeren, maar het aanbod lijkt niet helemaal aangepast te zijn aan hun noden. Zij worden geconfronteerd met verschillende organisatorische drempels, waarvan sommige meer uitgesproken zijn voor deze doelgroep. Omwille hiervan zoeken zij ondersteuning bij elkaar. De hierboven beschreven kansen voor de toekomst kunnen een inspiratiebron zijn voor beleid en praktijk

om de gevangenisomgeving aan te passen aan niet-Belgische gedetineerden, rekening houdend met de lokale gevangeniscontext.

Dit onderzoek werpt ook enkele nieuwe vragen op. De groep van niet-Belgische gedetineerden is zeer divers. Deze diversiteit kon evenwel maar beperkt meegenomen worden in dit onderzoek. Vervolgonderzoek zou meer kunnen ingaan op de mate waarin verschillende aspecten van deze diversiteit (bijv. religie, cultuur, verblijfstatuut) invloed hebben op niet-Belgische gedetineerden hun participatie aan gevangenisactiviteiten. Daarnaast zitten niet-Belgische gedetineerden in dezelfde gevangenissen als Belgische gedetineerden. In Nederland, Noorwegen en het Verenigd Koninkrijk zijn er gevangenissen specifiek voor buitenlandse gedetineerden.⁶³ De vraag kan gesteld worden in welke mate het wenselijk is om werk te maken van dergelijke gevangenissen. Bieden deze gevangenissen kansen om een activiteitenaanbod te creëren dat aangepast is aan de noden van deze doelgroep, rekening houdend met hun diversiteit? Uit onderzoek blijkt dat deze gevangenissen momenteel vaak eerder gericht zijn op het uitzetten van buitenlandse niet-verblijfsgerechtigde gedetineerden dan wel op hun rehabilitatie.⁶⁴ Op basis van deze en andere vaststellingen en argumenten zou meer discussie en onderzoek gevoerd moeten worden naar de wenselijkheid van dergelijke gevangenissen met het oog op het beter afstemmen van het activiteitenaanbod voor deze doelgroep.⁶⁵

62 A. MARTÍNEZ-GÓMEZ, "Interpreting in prison settings: An international overview", *Interpreting* 2014, 233-259.
63 J. BROUWER, "Bordered penalty in the Netherlands: The experiences of foreign national prisoners and prison officers in a crimmigration prison", *Punishment & Society* 2020, 1-20; R. MULGREW, "The role of oversight in foreign-national only prisons: Counteracting the disapplication of rehabilitation", *Crime, Law and Social Change* 2017, 77-92; T. UGELVIK, "The limits of the welfare state? Foreign national prisoners in the Norwegian Crimmigration Prison" in P.S. SMITH en T. UGELVIK (Eds.), *Scandinavian Penal History, Culture and Prison Practice: Embraced by the Welfare State*, Palgrave, 2017, 405-423.
64 J. BROUWER, "Bordered penalty in the Netherlands: The experiences of foreign national prisoners and prison officers in a crimmigration prison", *Punishment & Society* 2020, 1-20; R. MULGREW, "The role of oversight in foreign-national only prisons: Counteracting the disapplication of rehabilitation", *Crime, Law and Social Change* 2017, 77-92.
65 Voor een discussie over de wenselijkheid van dergelijke gevangenissen met het oog op het beter afstemmen van het aanbod op buitenlandse gedetineerden, verwijzen we graag naar F. CROUX, *Participation behind bars: A study on foreign national prisoners in Belgium*, onuitg. doctoraatsthesis Vrije Universiteit Brussel en Universiteit Gent, 2020, 252 p.